

Završetak prvog svjetskog rata, Zbornik radova, Posebna izdanja knjiga 9, ur. Tado Oršolić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za povijesne znanosti, Sveučilište u Zadru, Zagreb – Zadar, 2021., str. 256.

Završetak prvog svjetskog rata naziv je zbornika radova sa znanstvenog skupa održanog 5. studenog 2018. u Svečanoj dvorani Sveučilišta u Zadru. Zbornik je tiskan 2021. godine u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te Sveučilišta u Zadru kao sunakladnika. Zbornik je posvećen završetku Prvog svjetskog rata u Dalmaciji, odnosno zbivanjima na prostoru Austro-Ugarske Monarhije kojoj je pripada Dalmacija (austrijskom), odnosno Hrvatska (ugarskom dijelu Monarhije). Poseban je naglasak stavljen na kulturni, društveni, politički i vojni pogled 1918. godine o čemu je dvanaest autora obradilo različite teme.

Već u samom predgovoru Tado Oršolić donosi niz značajnih podataka vezanih ne samo uz kraj već i početak Prvog svjetskog rata. Posebno je naglašena glad i bolest *španjolka* koje su dodatno pogoršale ionako već teško stanje u pokrajini Dalmaciji te se navodi niz značajnih političara koji su djelovali na kraju Prvog svjetskog rata.

U prvom članku pod nazivom „Dalmacija i kraj Prvog svjetskog rata u ostavštini Ante Trumbića“, autora Stjepana Matkovića (9 – 25), donosi se niz ne samo poznatih već i onih nepoznatih podataka o Anti Trumbiću i njegovoj djelatnosti 1918. godine. Svoj tekst autor temelji na pisanoj ostavštini Ante Trumbića i Jugoslavenskog odbora, koja se čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Autor analizira rad Ante Trumbića u kontekstu rada ne samo Jugoslavenskog odbora već i niza političara iz toga vremena, kao na primjer Drinkovićevo pismo upućeno Trumbiću u kojem iznosi svoje viđenje uređenja vojske.

Autor Mateo Bratanić u članku „Juraj Biankini i 1918.“ (27 – 52) iznosi niz dokumenata koji opisuju život i političko djelovanje Jurja Biankinija u Zadru 1918. godine. U prvom, uvodnom dijelu članka autor iznosi smjer svog izlaganja, od Biankinijeva rođenja pa sve do njegova odlaska iz Zadra 1919. godine i smrti u Starom Gradu na Hvaru 1928. godine. U prvom poglavlju pod naslovom „Do 1918.“ autor opisuje obitelj u kojoj je Biankini rođen i odrastao, prati njegov put do bogoslovije u Zadru i mlade mise u Starom Gradu 1870. Posebno je značajan njegov dolazak na čelo *Narodnog lista* i početak političkog djelovanja gdje je obnašao niz značajnih funkcija pri čemu se uvijek bori za Dalmaciju istupajući protiv austrougarsko-talijanskog trgovačkog pomorskog ugovora i pokušaja provedbe germanizacije. U drugom poglavlju, „Pred 1918.“, autor

opisuje početak rata s posebnim naglaskom na stanje u Dalmaciji, pri čemu posebno naglašava Biankinijevo zagovaranje Deklaracije, kao i tri govora u kojima opisuje ratno stanje u Dalmaciji. Treće poglavlje, „Tijekom 1918.“, sadrži niz važnih podataka vezanih ne samo uz politiku već i uz gospodarske prilike u Dalmaciji kao na primjer obnovu proizvodnje maraskina. U zadnjem poglavlju, „Nakon 1918.“, opisuje ulazak talijanske vojske u Zadar i Dalmaciju pri čemu se provodi teror i nasilje. Značajan, ali nedovoljno poznat podatak je i odvođenje u talijansko zarobljeništvo niza dalmatinskih intelektualaca, svećenika i političara. Zahvaljujući poznanstvima, Biankini izbjegava zarobljeništvo i 1919. dolazi u Beograd gdje nastavlja s političkim djelovanjem. U zaključnom razmatranju autor vrednuje Biankinijevo kulturno i političko djelovanje od 1914. do 1928., odnosno do njegove smrti u Starom Gradu na Hvaru.

Članak pod nazivom „Ilustracija talijanske kulturne strategije kao kontinuirana irredentizma iz završnih godina Velikog rata – primjer zbirke Borelli-Sala“, autora Roka Svena Suraća i Štefana Šitivičića (53 – 62), opisuje kulturnu baštinu grada Zadra s posebnim naglaskom na talijanski irredentizam. Autori obrađuju dvije rukopisne bilježnice (knjige) koje se nalaze u knjižnici Arheološkog muzeja u Zadru. Bilježnice su zapravo prijepis vodiča *Giuda illustrata del Museo nazionale di Ancona*, a u muzej su dospjele kao poklon gđe Andreine Borelli 1952. godine. Sam vodič potvrđuje namjeru da se arheološke nalaze iz Zadra i Nina predstavi javnosti u Anconi i na taj način „dokaže“ da je riječ o istom narodu, talijanskom, koji je razdvojen tek Jadranskim morem.

Dosad nepoznate i neistražene fotografije iz razdoblja Prvog svjetskog rata donosi autor Tonko Barčot u članku „Svjedočanstvo rata i njegova željenog ishoda na fotografijama Jakova Peručića u Arhivsko sabirnom centru Korčula – Lastovo“ (63 – 81). U samom članku autor stavlja naglasak na pojedinca, fotografa Jakova Peručića i njegovu zbirku fotografija. Autor prati životni put fotografa, od rođenja u siromašnoj obitelji u Korčuli, preko odlaska u Punta Arenas, do povratka u Korčulu i odlaska u Zadar gdje i umire 1952. godine. Samog fotografa autor naziva čileanskim austrofilom koji je kroz fotografski objektiv prikazao život u Korčuli od 1917. do 1918. pri čemu njegov fotografski opus sadrži autorov pogled na život i zbilju koja ga je okruživala. Za vrijeme Prve talijanske okupacije fotograf je i dokumentarist i propagandist pri čemu je on osoba od povjerenja, ali i onaj koji svojim radom potpomaže novu vlast. Nakon što je Korčula pripojena Kraljevini SHS, koristeći naziv „izbjeglica“ Peručić odlazi u talijanski Zadar. Autor je tekst obogatio nizom fotografija koje je izradio Peručić te su uglavnom nepoznate javnosti.

U članku „Split 1918.“ autor Stanko Piplović (83 – 116) opisuje stanje u Splitu na koncu Prvog svjetskog rata. Članak je zbog lakše preglednosti podijeljen na više dijelova pod naslovima: „Uprava“, „Vojska“, „Oskudica“, „Prehrana djece“, „Kriminalne radnje“, „Ratni zajam“, „Rekvizicija kovina“, „Dnevni tisak“, „Školstvo“, „Promet“, „Sigurnosne mjere“, „Komunalna pitanja“, „Gospodarstvo“, „Spomenici kulture“, „Društveni događaji“, „Neredi, bjegunci“, „Zdravstvene prilike“, „Vjerska pitanja“ i „Kraj rata“. Na ovaj način donesen je cjelovit opis života u gradu Splitu te ratne 1918., ali i prvih poratnih godina.

Autorica Marijana Čipčić u članku „Trogir pred kraj Prvog svjetskog rata i u prvim poratnim godinama“ (117 – 136) opisuje život u Trogiru od 1918. do 1921. godine. Članak započinje opisom trogirske svakodnevnice 1918. godine, krahom Austro-Ugarske i položajem Trogira u Državi Slovenaca, Hrvata i Srba. Opisuje se i talijanska okupacija dijelova Trogirske općine, pri čemu se opisuje boravak talijanskog vojnika Vincenza Carina u bolnici i optužbe da se prema njemu ne postupa dobro. Ipak, deputacija je pokazala da su tvrdnje neistinite i sam vojnik vrlo brzo umire. Vrlo brzo dolazi i do jednodnevne okupacije grada Trogira koju autorica detaljno opisuje, kao i povlačenje talijanske vojske iz područja Trogirske općine.

U članku „Dalmatinske pukovnije u posljednjoj godini Prvog svjetskog rata – s naglaskom na Dalmatinsku 22. i 122. Carsko i Kraljevsku pješačku pukovniju“ (137 – 162) autora Tade Oršolića donose se važni i premalo poznati podatci o sudjelovanju Dalmatinaca u Prvom svjetskom ratu. U „Uvodu“ autor opisuje stanje u Austro-Ugarskoj Monarhiji prije izbijanja rata s posebnim naglaskom na pokrajinu Dalmaciju i njezine postrojbe u razdoblju od 1914. do 1915. godine. U podnaslovu „Dalmatinske pukovnije u Prvom svjetskom ratu“ opisuje se ratni put pukovnija u koje su novačeni Dalmatinci, pri čemu je posebno opisana pukovnija Grof Lacy br. 22. U podnaslovu „Dalmatinske pješačke pukovnije br. 22. i 122. u posljednjoj godini rata“ autor opisuje situaciju u austrougarskoj vojsci na kraju Prvog svjetskog rata, posebno velika stradanja vojnika ili u samim ratnim operacijama ili od raznih zaraznih bolesti. U zadnjem dijelu opisuje raspad Dvojne Monarhije i raspuštanje vojske koja vrlo brzo gubi disciplinu i odaje se pljački i kriminalu. Cijeli tekst prate četiri karte pomoću kojih možemo pratiti put dalmatinskih pukovnija od odlaska u rat do njihova povratka. Na kraju članka autor donosi fotografije spomenika, kao i grobne kapelice grofa Lacyja u Beču pri čemu se ipak prisjeća i onih vojnika koji nemaju spomenika ni grobnog mjesta.

Autor Zdenko Dundović u članku „Prilog proučavanju uloge hrvatskih vojnih kapelana u Austrougarskoj vojsci tijekom prvog svjetskog rata“ (163 – 178)

opisuje ulogu svećenika u životu vojnika na ratištu. U članku autor navodi uvjete koji su bili potrebni da bi se postalo vojnim kapelanom, kao i njegove zadaće. Kao primjer redovnika vojnog kapelana navodi fra Klementa Marija Pavića. Opisuje njegov životni put od rođenja, školovanja, redovništva i imenovanja vojnim kapelanom, pa sve do opisa ratišta na kojima djeluje. Opisuje se i oprema vojnog kapelana, a članak je dodatno obogaćen fotografijama iz navedenog razdoblja.

U članku „Dolazak francuske ratne mornarice i vojske kraljevine Srbije u Dubrovnik 1918.“ (179 – 197) autora Marije Benić Penava i Daniela Dujmića opisuju se prilike u Dubrovniku 1918. godine. U samom uvodu autori opisuju ulazak francuske mornarice i vojske Kraljevine Srbije u Dubrovnik samo deset dana nakon kapitulacije Austro-Ugarske Monarhije oslanjajući se na izvore i tisak iz toga vremena. U poglavlju „Prilike u Dubrovniku u kontekstu ratnih zbivanja, kraj Velikoga rata i dolaska strane vojske“ opisuje se politička situacija u Dalmaciji na kraju Prvog svjetskog rata, kao i stanje na bojištima. Detaljno je opisan ulazak francuskog razarača Kabyle pred gradsku luku, a potom i ulazak srpske vojske u sam Dubrovnik pri čemu je priložen proglas dubrovačkog Odbora Narodnog vijeća. Sam članak obiluje izvorima pomoću kojih je dan cjelovit uvid u ovaj povijesni događaj. Članak završava opisom proslave obljetnice „dana oslobođenja Dubrovnika“ pri čemu se navode članci izdani u listu *Dubrovačka tribuna*.

U članku „Dalmatinske ratne pjesme od euforije do gladi na kraju Velikog rata“ (199 – 208) autor Željko Holjevac opisuje život na ratištu iz kuta običnog vojnika. U članku se navode vojnici koji su na ratištu opjevali stihove: Anton Kovačev, Felicijo Skorić – Paškin, nadučitelj Vicko Marković, Gajo Ivasović... U raznim pjesmama koje donosi autor može se uočiti ne samo radost već i tuga vojnika koji se nalaze na ratištu daleko od svojih obitelji, neslaganje s političkim odlukama, ali i suočavanje s glađu i smrću.

Autori Zlata Živaković-Kerže i Zdravko Matić u članku „Godina raspada aprovizijskog sustava i nestašice (Osvrt na stanje u pojedinim dalmatinskim mjestima“ (209 – 220) opisuju glad i neimaštinu u Dalmaciji na kraju Prvog svjetskog rata. Posebno se pažnja posvećuje aprovizaciji i rekviziciji kao sredstvu nabavljanja i raspodjele namirnica koje nažalost nije imalo učinka jer je hrane bilo sve manje, a u takvoj situaciji jača krađa i prevara. Kao primjere navode događaje u brojnim dalmatinskim mjestima kao na primjer na otoku Braču. Navode se primjeri krijumčarenja posebno na granici Hrvatska – Bosna i na koncu i sam neuspjeh aprovizacije. Kao primjer ovog neuspjeha navodi se selo Vukšić koje je ostalo bez hrane.

Problemom gladi i oskudicom bavi se i autor Ante Bralić u članku „Glad ka’ sedamnaeste i snop do snopa, grob do groba: oskudica u Dalmaciji 1917. i 1918.“ (221 – 256). U uvodu autor opisuje Prvi svjetski rat kao totalni rat koji je zahvatio sve elemente društva, a čije su posljedice ne samo političke već i gospodarske što se odrazilo na životni standard stanovništva. Već za vrijeme rata počinje se nabavljati hrana za Dalmaciju zbog čega se i formira Odbor za opskrbljivanje živežom pučanstva Dalmacije. Međutim, suša i nerodne godine 1916. i 1917. doveli su do gladi u cijeloj Dalmaciji te se ovo razdoblje naziva godinama očaja. U ovom članku autor iscrpno donosi cijene i količine hrane u Dalmaciji uspoređujući ih s ostalim državama u Europi. Osim s gladi, Dalmacija se suočava i s bolestima, posebno *španjolkom*, ali i s pojavom krijumčarenja i krađom što dovodi do velike stope smrtnosti.

Radovi u ovom zborniku točno i precizno opisuju stanje u Dalmaciji na kraju Prvog svjetskog rata navodeći povijesne izvore koji su do sada bili djelomično, a neki i sasvim nepoznati. Posebna važnost ovog zbornika ogleda se u tome da se osim povijesti velikih država i poznatih osoba donose podatci i o onim osobama koje su nepoznate i čija imena ne nalazimo u monografijama i znanstvenim člancima. Obrađujući mikropovijest i svakodnevicu „običnog“ čovjeka, dobivamo uvid u cjelokupna događanja na kraju Prvog svjetskog rata.

Danijela Deković